EBÛ HANÎFE

Ehl-i sünnetin reisidir. Fıkıh bilgilerini, Ehl-i sünnet itikadını topladı. Yüzlerce talebesine öğretip, kitaplara geçirilmesine sebep oldu. Müslümanlar tarafından kağıt imali bunun zamanında başladı.

Derin ilmi, keskin zekası, aklı, zühdü, takvası, hilmi, salahı ve cömertliği yüzlerce kitaplara yazılıp anlatılmıştır. Talebesi pek çok olup, büyük müctehidler, âlimler yetiştirdi. Ehl-i sünnetin yüzde sekseni Hanefi mezhebindedir.

Asıl adı Numan'dır. 80 (m. 699) senesinde Kufe'de doğup, 150 [m.767]'de Bağdat'ta şehid edildi.

Babasının adı, Sabit'tir. Acemistan'ın (İran'ın) ileri gelenlerinden bir zatın soyundan olup, Faris oğullarındandır. Dedesi Zuta, İslam dinini kabul etmiş ve Hazret-i Ali'ye ikramda bulunmuştu. İlim sahibi salih ve kıymetli bir zat olan babası Sabit, Hazret-i Ali ile görüşmüş, kendisi, evladı ve zürriyeti için duasını almıştır.

İmam-ı a'zam, Kufe'de doğup büyüdü ve orada yetişti. Ailesinden çok üstün bir terbiye ve din bilgisi aldı. Küçük yaşta Kur'an-ı kerimi ezberledi ve Arapçanın o zaman tasnif edilmekte olan sarf, nahv, şiir ve edebiyatını öğrendi. Gençliğinin ilk yıllarında Eshab-ı kiramdan Enes bin Malik'i, Abdullah bin Ebi Evfa'yı, Vasile bin Eska'ı, Sehl bin Saide'yi ve hicri 102'de en son Mekke'de vefat eden Ebu't-Tufeyl Amir bin Vasile'yi görmüştür. Bunlardan hadis dinlemiştir.

O zaman Kufe, Irak'ın büyük şehirlerinden ve önemli ilim merkezlerindendi. Eski medeniyetlerin yatağı olan Irak'ta değişik dinlere ve sapık itikadlara mensup çeşitli kavimler yaşıyordu. Ayrıca itikadı bozuk olan Şia ve Mutezile burada ortaya çıkmış, çölde Hariciler türemişti. Diğer taraftan Eshab-ı kiramla görüşüp onlardan Ehl-i sünnet itikadını ve din bilgilerini nakleden Tabiinin büyükleri de orada bulunuyordu. Burada hükümet güçlerini ele geçirmek isteyen fırkalar arasında da çetin bir mücadele sürüp gidiyordu. İmam-ı a'zam böyle bir muhitte, ilk gençlik yıllarında babası gibi önce ticaretle meşgul olmaya başladı. Bir taraftan da sık sık âlimlerin meclisine gidip onları dinliyordu.

Bu âlimler kargaşalıkları ve fitneleri ortadan kaldırmak için Ehl-i sünnet itikadını yayıyorlar ve sapık fırkalarla mücadele edip onların bozuk fikirlerini çürütüyorlardı. Kufe genellikle bu tip münazaralara sahne oluyor, hatta bu münazaralar meclislerden, çarşıya pazara taşıyordu. Henüz çok genç yaşta olan imam-ı a'zam da, ailesinden ve gittiği ilim meclislerinden aldığı din bilgileriyle bazen münazaralara katılıyor ve onun üstün kabiliyeti, keskin zekası, derin anlayışı ve çabuk kavrayışlılığı yüzünden okunuyordu. Daha ilme başlamadığı halde sapık fırkalara mensup olanlarla yaptığı münazaralarındaki ikna kabiliyeti ve üstün başarıları, zamanın büyük âlimlerinin dikkatini çekmişti. Onun bir cevher olduğunu anlayan âlimler, onu ilim öğrenmeye teşvik ettiler. O da bu tavsiyelere uyarak ilim öğrenmeye başladı.

İlim öğrenmeye başlayışını kendisi şöyle anlatır:
"Bir gün zamanın âlimlerinden Şabi'nin yanından geçiyordum, beni çağırdı ve bana; "Nereye devam ediyorsun?" dedi. Ben de; "Çarşıya, pazara!" dedim. "Maksadım o değil, âlimlerden kimin dersine devam ediyorsun?" dedi. "Hiçbirinin dersinde devamlı bulunamıyorum" dedim. "İlim ile uğraşmayı ve âlimler ile görüşmeyi sakın ihmal etme! Ben senin zeki, akıllı ve kabiliyetli bir genç olduğunu görüyorum" dedi. Onun bu sözü bende iyi bir tesir bıraktı. Çarşıyı, pazarı bırakıp, ilim yolunu

tuttum. Allahü teâlânın yardımı ile Şabi'nin sözünün bana çok faydası oldu."

İmam-ı Şabi'nin tavsiyesinden sonra ilme sarılıp, ders halkalarına devam etmeye başladı. İmam-ı a'zam önce kelam ilmini, iman ve itikadı ve münazara bilgilerini Şabi'den öğrendi. Kısa zamanda bu ilimlerde parmakla gösterilecek bir dereceye ulaştı. Daha sonra Hammad bin Ebi Süleyman'ın ders halkasına katılarak fıkıh ilmine başladı. Onun derslerini takip ederken huzurunda gayet edepli oturur, söylediği her şeyi ezberlerdi. Hocası talebelerini müzakere yoluyla yoklama yapınca, onun dersleri ezberlediğini görürdü ve benim yanımda ders halkasının başına Numan'dan başka kimse oturmayacak derdi.

İmam-ı a'zamın hocası Hammad, fıkıh ilmini İbrahim Nehai'den, bu da Alkame'den, Alkame de Abdullah bin Mesud'dan, bu da Peygamber efendimizden öğrenmiştir. Hammad'ın derslerine yirmi sekiz yıl devam edip emsalsiz bir dereceye ulaştı, daha ders aldığı sırada fıkıhta tanınıp meşhur oldu.

Hocası Hammad'ın dersine devam ettiği sırada sık sık Hicaz'a gidip Mekke ve Medine'de çoğu Tabiinden olan âlimler ile görüşür, onlardan hadis rivayeti dinler ve fıkıh müzakereleri yapardı. Ehl-i beytten Zeyd bin Ali'den, Muhammed Bakır'dan ilim öğrendi. Muhammed Bakır ona bakıp; "Ceddimin dinine ait hükümleri bozanlar çoğaldığı zaman sen onu canlandıracaksın, sen korkanların kurtarıcısı, şaşıranların sığınağı olacaksın. Şaşıranları doğru yola çevireceksin. Allahü teâlâ yardımcın olacak!" buyurmuştur.

Tasavvuf bilgilerini Muhammed Bakır, ondan sonra da Silsile-i aliyyenin büyüklerinden olan Cafer-i Sadık hazretlerinden öğrendi. Yüksek makamlara kavuştu. Eshab-ı kiramdan İbni Abbas'ın ilmini, Mekke fakihi Ata bin Ebi Rebah'tan ve İkrime'den, Hazret-i Ömer ve onun oğlu Abdullah'tan nakledilen ilimleri Abdullah bin Ömer'in azatlısı Nafi'den öğrendi. Böylece, Eshab-ı kiramdan İbni Mesud ve Hazret-i Ali'den nakledilen ilimleri de buluşup görüştüğü Tabiinden öğrendi.

(İlmi kimden aldın?) diye sorulunca da, şu cevabı vermişti:

"Hazret-i Ömer'den ilim alanlar vasıtasıyla Hazret-i Ömer'den; Hazret-i Ali'den ilim alanlar vasıtasıyla Hazret-i Ali'den; Abdullah bin Mesud'dan ilim alanlar vasıtasıyla da Abdullah bin Mesud'dan aldım."

İmam-ı a'zam, başta Eshab-ı kiramın büyüklerinin ilim silsilesinden olmak üzere dört bin kişiden ilim öğrenip, bütün ilimlerde ve üstünlüklerde en yüksek dereceye ulaşmıştır. Şöhreti her yere yayılıp zamanında bulunan ve sonra gelen bütün müctehidler, âlimler, üstün kimseler onu hep methetmiş, övmüştür.

İmam-ı a'zamın hocası Hammad bin Ebi Süleyman vefat edince, hocasının talebeleri, arkadaşları ve halkın ileri gelenleri onun yerini dolduracak âlimin, ancak imam-ı a'zamın olduğunu görerek, ısrarla hocasının yerine geçmesini istediler. "İlmin ölmesini istemem!" buyurup, ilim kürsüsüne oturdu. Hocası Hammad'ın yerine müftü oldu ve talebe yetiştirmeye başladı.

İmam-ı a'zam, hocası Hammad'ın yerine geçince, ilmi, vakarı, üstün tevazuu, takvası, tatlı sözleri ve güler yüzüyle herkes tarafından sevilen ve dini meselelerde insanların bütün müşkillerini çözen yegane müracaat kaynağı oldu. Irak, Horasan, Harezm, Türkistan, Tuharistan, Faris diyarı (İran), Hind, Yemen ve Arabistan'ın her tarafından kitleler halinde gelen talebeler, fetva isteyenler ve dinleyicilerle etrafı dolup taşıyordu.

İmam-ı a'zamın meclisinde halk tarafından sorulan suallerin cevaplandırılması ve talebeler için verilen muntazam dersler olmak üzere iki türlü müzakere yapılırdı. Her gün sabah namazını, camide kılıp öğleye kadar sorulan sualleri cevaplandırır, fetva verirdi. Öğleden önce kaylule [öğle vakti bir miktar uyuma] yapıp, öğle namazından sonra yatsıya kadar talebelere ders verirdi. Yatsıdan sonra evine gidip biraz dinlenir, sonra tekrar camiye gelip sabaha kadar ibadet ederdi. Sorulan suallere cevap vermeden önce, mesele aleni (açık) olarak müzakere edilir, talebeleri suali cevaplandırmaya çalışırdı. Meselenin müzakeresi bittikten sonra, kendisi yeniden ele alıp gerekli düzeltmeleri yapar ve konuyu iyice izah ve tasvir ettikten sonra cevaplandırırdı. Cevapları verildikten sonra da fetvayı bizzat söylemek suretiyle ve anlaşılır ifadelerle talebelerine yazdırırdı. Bu

yazılar daha sonra fıkıh kaideleri haline gelmiştir. Dini bir mesele cevaplandırılıp halledilince şükür için tekbir getirirlerdi. Bu esnada Kufe mescidi tekbir sadalarıyla inlerdi.

Talebelerine verdiği muntazam dersleri ise çok mükemmel bir usul ile yürütürdü. Bir taraftan fıkhın eski hadiselere ait bilinen hükümleri takrir edilir (anlatılır) ve müzakere yapılır, diğer taraftan yeni hadiselere ait hükümler bulunurdu. Geçmiş ve yaşanmakta olan hadiselerin hükümleri takrir edilirken, bunlara benzeyen veya aynı cinsten olup da gelecekte vuku bulabilecek hadiselere ait hükümler de araştırılıp bulunurdu. Dolayısıyla imam-ı a'zamın derslerinde geçmiş ve yaşanmakta olan halin meselelerinden başka, geleceğe ait meselelere geçilmiş ve fıkhın külli (genel) kaideleri tespit edilmiştir.

İmam-ı a'zam hazretlerinin ders halkasında çözülen fiili ve nazari fıkhi meselelerin sayısı altıyüzbini aşmıştır. Bunların içinde, fıkıh ilminin anlaşılmasına yarayan sarf, nahv ve hesaba (fen ilimlerine) ait öyle ince meseleler de vardır ki, onların meydana çıkarılması ve çözülmesinde Arap dilinin ve cebir ilminin mütehassısları dahi aciz kalmışlar, hayranlıklarını ifade etmişlerdir. Çözülen fıkhi meseleler cinslerine göre kısımlara (kitaplara), kısımlar da çeşitlerine göre bab ve fasıllara ayrılmıştır. Başta taharet bahsiyle ibadetler, münakehat, muamelat, hudud (had cezaları), ukubat, sulh, cihad ve devletler hukuku, feraiz, yani miras hukuku olmak üzere sıralanarak fıkıh düzenlenmiştir.

Böylece imam-ı a'zam, fıkıh ilmini ilk defa kollara ayırıp her branşın bilgilerini ayrı ayrı toplamış, usuller koymuş, Feraiz ve Şurut kitaplarını yazmıştır. Ayrıca Eshab-ı kiramın, Peygamber efendimizden naklen bildirdiği iman, itikad bilgilerini de toplayıp yüzlerce talebesine bildirdi. İlmi Kelam, yani iman bilgileri mütehassısları yetiştirdi. İmam-ı Matüridi ondan gelen kelam bilgilerini kitaplara yazdı. Yetiştirdiği talebelerin sayısı dört bine ulaşmış olup, bunlardan yedi yüz otuzu ilimde iyice yükselmiş, içlerinden kırk kadarı ictihad derecesine çıkmıştır. Bazı müellifler onun derslerinde yetişen talebelerinin isim ve künyelerini, mensup oldukları şehirlerini tespit edip, yazmışlardır.

İmam-ı a'zam ticaretle de uğraşırdı. Talebelerinin ihtiyaçlarını kendi kazancından karşılardı. Talebelerine son derece şefkatli davranır, onların ilimde iyi yetişmeleri için büyük titizlik gösterirdi. Talebelerini o kadar mükemmel yetiştirmişti ki, başkalarının uzun zamanda buldukları hükümleri onlar kısa zamanda bulurdu. Onun ders usulünü ve talebelerini görmek için gelen, aralarında Tabiinin büyüklerinin de bulunduğu ilmi bir heyet onların bu üstünlüğünü, başarısını görerek büyük bir memnuniyetle ayrılmışlardır. Talebelerine; "Sizler benim kalbimin sevinci, hüznümün tesellisisiniz" buyururdu.

Otuz yıllık müddet içinde verdiği derslerinde yetişen talebelerinin herbiri o zaman çok genişlemiş olan İslam dünyasının her tarafına yayılarak müftilik, müderrislik, kadılık gibi çeşitli vazifelerle büyük hizmetler yapmak suretiyle Peygamber efendimizin bildirdiği yol olan Ehl-i sünnet itikadını ve fıkıh ilmini her tarafa yaydılar ve bu hususta kıymetli kitaplar yazdılar. İnsanlara doğru yolu gösterip saadete kavuşturdular. Bu hizmeti kendilerinden sonraki asırlara da aksettirdiler.

Başta gelen talebeleri; İmam-ı Ebu Yusuf ismiyle meşhur Yakub bin İbrahim, Muhammed Şeybani, Züfer bin Hüzeyl, Hasan bin Ziyad, oğlu Hammad, Davud-i Tai, Esad bin Amr, Afiyat bin Yezid el-Advi, Kasım bin Ma'an, Ali bin Müshir, Hibban bin Ali gibi âlimlerdir.

İmam-ı a'zam hazretleri, fıkhı; Leh ve aleyhte olanı bilmek, tanımak diye tarif etmiştir. Bu tarife göre fıkhı tespit etmek için, Edille-i şeriyyeye başvururdu. Bunlar Kitap, yani Kur'an-ı kerim, Sünnet (Peygamber efendimizin sözleri, fiilleri ve takrirleri), İcma-ı Ümmet (Eshab-ı kiramın bir mesele hakkındaki sözbirliği) ve Kıyas-ı Fukaha (hükmü verilmiş meselelere benzeterek bir başka meseleyi hükme bağlamak)dır.

İmam-ı a'zam herhangi bir fıkıh mevzuunun işlenmesi veya fetvasının takrir edilmesi, yahut da cevabı bulunmak üzere mevzu (konu) edildiğinde, sırasıyla bu dört kaynağa baş vururdu. Önce Kur'an-ı kerime bakar, hükmü aranan meselenin işaret yoluyla, iktiza yoluyla, ibare yoluyla veya delalet yoluyla cevabı varsa meseleyi ona göre çözerdi. Meselenin halli için Kur'an-ı kerimde delil bulunmazsa Sünnete, burada da bulamazsa İcma-ı Ümmete bakardı. Bu kaynaklarda bulursa meseleyi çözerdi, hükmünü bildirirdi.

Şayet sırasıyla bu üç kaynakta bulamazsa, o zaman Kıyasa başvurur ve meseleyi çözerdi.

İşte imam-ı a'zam Ebu Hanife; en mükemmel usullerle yaptığı uzun çalışmaları ve ictihadı neticesinde çözdüğü ve tedvin ettiği fıkıh (hukuk) bilgileri ile Müslümanların ibadetlerinde ve diğer işlerinde İslamiyet'e doğru bir şekilde uymak için takip edecekleri bir yolu gösterdi ve bu yola "Hanefi Mezhebi" denildi.

İmam-ı Şafii şöyle buyurmuştur:
"Bütün Müslümanlar imam-ı a'zamın ev halkı, çoluk çocuğu gibidir." (Yani, bir adam çoluk çocuğunun nafakasını kazandığı gibi imam-ı a'zam da insanların işlerinde muhtaç oldukları din bilgilerini meydana çıkarmayı kendi üzerine almış, herkesi kolaylığa ve rahata kavuşturup güç bir işten kurtarmıştır.)

Ömrü boyunca sapıklarla da mücadele etti
İmam-ı a'zam, ömrü boyunca, insanları, imandan ayırmaya çalışan ve kendilerine "Dehriyyun" denilen dinsizlerle ve sapık fırkalarla mücadele etti. Bunların başında ibni Sebeciler, Hariciler ve Mürcie, Mutezile, Cebriyye gibi fırkalar gelmekteydi. Bu fırkaların her biri ile yaptığı münazaralarda onları kesin delillerle susturuyordu. Hatta ders verdiği sırada bile, ellerinde kılıçlarıyla yanına girip münazara edenler, aldıkları ikna edici cevaplar karşısında, ya doğru yola giriyorlar veya verecek cevap bulamayınca perişan bir halde çekip gidiyorlardı.

İmam-ı a'zam, Allahü teâlânın rızasından başka bir düşüncesi olmayan büyük bir âlimdi. Dinden soranlara İslamiyet'i dosdoğru şekliyle bildirir, taviz vermez, bu yolda hiçbir şeyden çekinmezdi. Onun kitaplarına, ders halkasına ve fetvalarına herhangi bir siyasi düşünce ve güç, nefsani arzu ve menfaat, şahsi dostluk ve düşmanlık gibi unsurlar asla girmemiştir.

Lüzumsuz şeylerle asla uğraşmazdı. Ancak kendisi gibi büyük İslam âlimlerinde görülen heybet, vakar ve ahlak-ı hamide (yüksek İslam ahlakı) ile her halükârda insanların kurtuluşu için çırpınırdı. Muarızlarına bile sabır, güler yüz, tatlılık ve sükunetle davranır, asla heyecan ve telaşa kapılmazdı. Keskin ve derin bir firaset sahibiydi. Bu haliyle insanların içlerinde gizledikleri şeylere nüfuz eder ve olayların sonuçlarını sezerdi.

Ayrıca kuvvetli şahsiyeti, keskin zekası, üstün aklı, engin ilmi, heybeti, geniş muhakemesi, muhabbeti ve cazibesi ile karşılaştığı herkese tesir eder, gönüllerini cezbederdi. Karşısına çıkan ve uzun tetkik gerektiren bazı meseleleri, derin bir mütalaadan sonra, böyle olmayanları ise anında ve olayın açık misalleriyle cevaplandırırdı. En inatçı ve peşin hükümlü muarızlarını bile, en kolay bir yoldan cevaplandırarak ikna ederdi. Bu hususta hayret verici sayısız menkıbeleri meşhurdur. Aşağıda bunlardan birkaçını bildireceğiz.

Hasılı imam-ı a'zam Ebu Hanife, İslamiyet'in, Müslümanlardan doğru bir itikad (Ehl-i sünnet itikadı), doğru bir amel ve güzel bir ahlak istediğini bildirmiş, ömrü boyunca bu kurtuluş yolunu anlatmıştır. Vefatından sonra da yetiştirdiği talebeleri ve kitapları asırlar boyunca gelen bütün Müslümanlara ışık tutmuş ve rehber olmuştur.

İmam-ı a'zam, İslam dinine yaptığı bütün bu hizmetleriyle İslamiyet'i iman, amel ve ahlak esasları olarak bir bütün halinde insanlara yeniden duyurmuş, şüphesi ve bozuk bir düşüncesi olanlara cevaplar vermiş, Müslümanları çeşitli fitneler ve propagandalarla zaafa düşürmek, parçalamak ve böylece İslam dinini yıkabilmek ümidine kapılanları hüsrana uğratmış, önce itikadda birlik ve beraberliği sağlamış; ibadetlerde, günlük işlerde Allahü teâlânın rızasına uygun bir hareket tarzının esaslarını ve şeklini tespit etmiştir. Böylece, ikinci hicri asrın müceddidi (dinin yeniden yayıcısı) unvanını almıştır.

Buhari ve Müslim'deki bir hadis-i şerifte; "İman, Süreyya yıldızına çıksa, Faris oğullarından biri elbette alıp getirir" buyuruldu. İslam âlimleri, bu hadis-i şerifin imam-ı a'zam hakkında olduğunu bildirmiştir. Yine Buhari ve Müslim'de bildirilen bir hadis-i şerifte; "İnsanların en hayırlısı, benim asrımda bulunan Müslümanlardır (yani Eshab-ı kiramdır). Onlardan sonra en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir (yani Tabiindir). Onlardan sonra da onlardan sonra gelenlerdir (yani Tebe-i tabiindir)" buyuruldu. İmam-ı a'zam da, bu hadis-i şerifle müjdelenen Tabiinden ve onların da en üstünlerinden

biridir. Hayrat-ul-Hisan, Mevduat-ül-Ulum ve Dürr-ül-Muhtar da yazılı olan hadis-i şeriflerde buyuruldu ki:

(Âdem (aleyhisselam) benimle öğündüğü gibi ben de ümmetimden bir kimse ile öğünürüm. İsmi Numan, künyesi Ebu Hanife'dir. O, ümmetimin ışığıdır.)

(Peygamberler benimle öğündükleri gibi ben de Ebu Hanife ile öğünüyorum. Onu seven beni sevmiş olur. Onu sevmeyen beni sevmemiş olur.)

(Ümmetimden biri, İslamiyeti canlandırır. Bid'atleri öldürür. Adı Numan bin Sabit'tir.)

(Her asırda ümmetimden yükselenler olacaktır. Ebu Hanife zamanının en yükseğidir.)

Hazret-i Ali de; "Size bu Kufe şehrinde bulunan, Ebu Hanife adında birini haber vereyim. Onun kalbi ilim ve hikmet ile dolu olacaktır. Ahir zamanda, birçok kimse, onun kıymetini bilmeyerek helak olacaktır" buyurdu.

İmam-ı a'zamın zamanında ve sonraki asırlarda yaşayan İslam âlimleri hep onu methetmişler, büyüklüğünü bildirmişlerdir.

Abdullah ibni Mübarek anlatır:
İmam-ı a'zam Ebu Hanife, imam-ı Malik'in yanına geldiğinde imam-ı Malik ayağa kalkıp ona hürmet gösterdi. O gittikten sonra yanındakilere: "Bu zatı tanıyor musunuz? Bu zat, Ebu Hanife Numan bin Sabit'tir. Eğer şu ağaç direk altındır dese, ispat eder" dedi.

Veki' der ki:
"Allahü teâlâya yemin ederim ki, Hazret-i İmam çok emin idi. Yine Allahü teâlâya yemin ederim ki Allahü teâlâ onun kalbine azamet ve celaleti ile tecelli eylemişti, Allahü teâlânın rızasını her şeye tercih ederdi."

Ebu Ahvas der ki :
"Eğer kendisine üç güne kadar öleceği bildirilse, yapmakta olduğu amelden, ibadetten daha fazlasını yapması imkansızdı, çünkü her zaman yapılabilecek ibadetin çoğunu yapardı."

Bekir İbni Maruf der ki:
"Bu ümmetin içinde sireti, Ebu Hanife'den güzel olan bir kimse görmedim."
(Siret, ahlak ve kalb güzelliği demektir.)

Hasen İbni Salih der ki:
"Ebu Hanife, kuvvetli vera sahibi ve haramlardan çok uzak idi. Şüpheli olur diye, helallerin fazlasından kaçınırdı. Kendini ve ilmini koruma hususunda daha kuvvetli âlim görmedim. Vefatına kadar ömrü mücadele ile geçti."

Yezid ibni Harun der ki:
"Bin âlimin huzurunda bulunup hepsinden ilim topladım. Bunların içinde, vera sahibi ve dilini çok koruyan Ebu Hanife'den başkasını görmedim."

Hafas der ki:
"Otuz sene Ebu Hanifenin sohbetinde bulundum. Aleni yapmadığı bir şeyi, gizli de yaptığını görmedim. Şüphelendiği bir şey, malının hepsi bile olsa yanında saklamaz, elinden çıkarırdı."

Harun Reşid, Ebu Yusuf'a Hazret-i İmamın ahlakını sordu. Ebu Yusuf şöyle anlattı:
(Haramdan nefret eder, çok sakınırdı. Dinde bilmediği şeyi söylemezdi. Allahü teâlâya itaat ve ibadet etmeyi ve Ona isyan etmemeyi çok severdi. Dünyayı sevenlerden, dünyaya düşkün olanlardan uzak idi. Az konuşur, çok düşünürdü. Eğer bir soru sorulsa ve cevabını bilse, söyler ve daima doğruyu söylerdi. Eğer bunun gayrisi bir mesele olsa, hak üzere kıyas edip, ona tâbi olur, bunda dinini çok kayırırdı. İlim ve malını Allah yolunda dağıtırdı. İnsanlardan hiç kimseye ihtiyacı yoktu, O yalnız Allahü teâlânın rahmetine kavuşmayı ve rızasını kazanmayı düşünürdü. Hiç kimseye tamah etmez. Gıybet etmekten çok uzak idi. Bir kimseyi hayırdan, iyilikten başka şey ile anmazdı.)
Harun Reşid, bunları dinledikten sonra dedi ki: (Bu saydıkların salihlerin, evliyanın ahlakıdır.)

Hafız Muhammed ibni Meymun der ki:
"Ebu Hanife'nin zamanında ondan arif ve fakih yoktu. Yemin ederim ki, onun mübarek ağzından bir söz duymaya yüz bin dinar (altın) veririm."

İbni Üyeyne;
“Onun eşini ve benzerini gözüm görmedi, fıkıh bilgisi Kufe’de Ebu Hanife’nin talebesindedir” demiştir.

Davud-i Tai’nin yanında Ebu Hanife hazretlerinden konuşuldu. Buyurdu ki: “O bir yıldızdır. Karanlıkta kalanlar onunla yol bulur, hidayete kavuşur.”

Hafız Abdülaziz ibni Revvad der ki:
“Ebu Hanife’yi seven, Ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebindedir. Ona buğz eden, kötüleyen bid’at sahibidir. Ebu Hanife bizimle insanlar arasında miyardır (ölçüdür). Onu sevenin, ona yüzünü dönenin Ehl-i sünnet olduğunu; buğz edenin bid’at sahibi olduğunu anlarız.”

İbrahim bin Muaviye-i Darir der ki:
“Ebu Hanife’yi sevmek sünnetin tamamındandır. Ebu Hanife adaleti gözetir, insafla konuşur, ilmin yollarını insanlara beyan eder ve herkesin müşkillerini çözerdi.”

Hakikate varmış evliyanın büyüklerinden Sehl bin Abdullah Tüsteri;
“Eğer Musa ve İsa aleyhimesselamın kavimlerinde Ebu Hanife hazretleri gibi âlimler bulunsaydı, bunlar doğru yoldan ayrılıp, dinlerini bozmazlardı” buyurdu.

İmam-ı Şafii; “Ben imam-ı a’zam Ebu Hanife’den daha büyük fıkıh âlimi bilmem. Fıkıh öğrenmek isteyen onun talebesinin ilim meclisinde otursun, onlara hizmet etsin” buyurdu.

İmam Ahmed ibni Hanbel; “İmam-ı a’zam, vera (haramlara düşme korkusuyla şüphelilerden sakınan) ve zühd (dünyaya düşkün olmayan), îsâr (cömertlik) sahibiydi. Ahirete olan arzusunun çokluğunu kimse anlayacak derecede değildi” buyurdu.

İmam-ı Malik’e; “İmam-ı a’zamdan bahsederken onu diğerlerinden daha çok methediyorsunuz?” dediklerinde;
“Evet öyledir. Çünkü, insanlara ilmi ile faydalı olmakta, onun derecesi diğerleri ile mukayese edilemez. Bunun için ismi geçince, insanlar ona dua etsinler, diye hep methederim” buyurdu.

İmam-ı Gazali; “İmam-ı a’zam Ebu Hanife çok ibadet ederdi. Kuvvetli zühd sahibiydi. Marifeti tam bir arif idi. Takva sahibi olup, Allahü teâlâdan çok korkardı. Daima Allahü teâlânın rızasında bulunmayı isterdi” buyurdu.

Yahya bin Muaz-ı Razi anlatır:
Peygamber efendimizi rüyada gördüm ve; “Ya Resulallah, seni nerede arayayım?” dedim. Cevabında; “Beni, Ebu Hanife’nin ilminde ara” buyurdu.

İmam-ı Rabbani hazretleri buyurur ki:
“İmam-ı a’zam, abdestin edeplerinden bir edebi terk ettiği için kırk senelik namazını kaza etmiştir. Ebu Hanife takva sahibi, sünnete uymakta ictihad ve istinbatta (şer’i delillerden hüküm çıkarmakta) öyle bir dereceye kavuşmuştur ki, diğerleri bunu anlamaktan acizdirler. İmam-ı a’zam, hadis-i şerifleri ve Eshab-ı kiramın sözünü kendi reyine (ictihadına tercih) ederdi.”

İmam-ı Rabbani hazretleri Mebde ve Mead risalesinde de şöyle buyurur:
“Derecesinin yüksekliğini ve kıymetini anlatmaktan aciz olduğumuz o büyük imamın şânından ne yazayım! Müctehidlerin en vera sahibiydi. En müttekisi (Allah’tan korkarak haramdan çok sakınanı) o idi. Şafii’den de, Malik’ten de, İbni Hanbel’den de her bakımdan üstündü.”

Yine İmam-ı Rabbani ve Muhammed Parisa hazretleri buyurdular ki:
“İsa aleyhisselam gibi ülülazm bir Peygamber gökten inip İslam diniyle amel edince ve ictihad buyurunca, ictihadı imam-ı a’zamın ictihadına uygun olacaktır. Bu da imam-ı a’zamın büyüklüğünü, ictihadının doğruluğunu gösteren en büyük şahittir.”

Feridüddin-i Attar hazretleri imam-ı a’zamı şöyle anlatır;
“İslamiyetin ve milletin ışığı, din ve devletin mumu, hakikatler menbaı, manevi cevherler ve ince bilgiler denizi, ârif, âlim, sofi, cihanın imamı, methi bütün dillerde dolaşan, her milletin makbulü olanı ben nasıl anlatabilirim? Onun riyazet ve mücahedeleri, onun halvet ve müşahedelerinin sonu yoktur. Firasette, siyasette, akıllılıkta ve zekilikte bir tane idi. Mürüvvet ve fütüvvette bir hilkat garibesi idi. Cihanın kerimi, zamanın en cömerdi, devrinin efdali ve vaktinin en âlimi idi.

En yüksek derece ve eşsiz mertebede idi. Hazret-i İmamı-ı Ebu Hanife Kufi'nin şemaili, vasıfları Tevrat' ta, yazılı idi." (Riyazet nefsin istediklerini yapmamaktır, Mücahede ise nefsin istemediklerini yapmaktır.)

Son asrın, zahir ve batın (kalb) ilimlerinde kâmil, dört mezhebin fıkıh bilgilerinde mahir, büyük âlim Seyyid Abdülhakim Arvasi hazretleri buyurdu ki:
"İmam-ı a'zam, imam-ı Yusuf ve imam-ı Muhammed de, Seyyid Abdülkadir Geylani gibi büyük evliya idiler. Fakat âlimler kendi aralarında iş bölümü yapmışlardır. Yani herbiri zamanında neyi bildirmek icap ettiyse onu bildirmişlerdir. İmam-ı a'zam zamanında fıkıh bilgisi unutuluyordu. Bunun için hep fıkıh üzerinde durdu. Tasavvuf hususunda pek konuşmadı. Yoksa Ebu Hanife nübüvvet ve vilayet yollarının kendisinde toplandığı, Cafer-i Sadık hazretlerinin huzurunda iki sene bulunup öyle feyz, nur ve varidat-ı ilahiyyeye kavuşmuştur ki, bu büyük istifadesini; "O iki sene olmasaydı, Numan helak olurdu!" sözü ile anlatabildiler. Silsile-i aliyyenin en büyük halkasından olan Cafer-i Sadık'tan tasavvufu alıp, vilayetin (evliyalığın) en son makamına kavuşmuştur. Çünkü Ebu Hanife, Peygamber efendimizin vârisidir. Hadis-i şerifte; "Âlimler Peygamberlerin vârisleridir" buyuruldu. Vâris, her hususta veraset sahibi olduğundan, zahiri ve bâtını ilimlerde Peygamber efendimizin vârisi olmuş olur. O halde her iki ilimde de kemaldeydi."

İslam âlimleri, imam-ı a'zamı bir ağacın gövdesine, diğer âlim ve evliyayı da bu ağacın dallarına benzetmişler, Onun her bakımdan büyük ve üstün olduğunu, diğerlerinin ise bir veya birkaç bakımdan büyük kemalata (olgunluklara, üstünlüklere) erdiklerini belirtmişlerdir.

İslam dünyasında ilimleri ilk defa tedvin ve tasnif eden odur. Din bilgilerini kelam, fıkıh, tefsir, hadis, vs. isimleri altında ayırarak bu ilimlere ait kaideleri tespit etti. Böylece Onun asrında zuhur eden eski Yunan felsefesine ait kitapların tercüme edilmesiyle birlikte, bu kitaplarda yazılı bozuk sözlerin, fikirlerin din bilgileri arasına karıştırılmasını ve İslam dinine bid'atlerin sokulması tehlikesini bertaraf etti. İmam-ı a'zamdan önce İslamiyet'in ilk yıllarında ilimlerin tasnifi yolunda herhangi bir çalışmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü ilk asırlarda yaşayan salih ve temiz Müslümanların ilimleri başta din bilgileri olmak üzere son derece berrak ve mükemmeldi.

İlk yıllarda ilimlerin kağıda geçirilmiş bir tasnif tablosu bulunmamakla beraber, İslam âlimlerinin sözlerinde, eserlerinde ve Müslümanların günlük hayatlarında kendiliğinden vücut bulmuş ve yaşanmakta olan bir ehemmiyet sırası vardı. En mühim olan iman (itikad), ibadet ve ahlak bilgileriydi. Bu bilgilere Yunan felsefesi, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hint inançları, Mecusilik ve benzeri bozuk yolların İslamiyet'i içten yıkmak isteyen art niyetli kimseler veya din bilgisi az olanlar tarafından karıştırılmak tehlikesi baş gösterince, yüksek din bilgilerini tasnif ederek kitaplara geçirmek bir mecburiyet halini aldı. İmam-ı a'zam hazretleri bu çok mühim vazifeyi mükemmel bir şekilde yerine getirerek, o asırda tartışmaları yapılan ve din bilgisi az olan Müslümanlar arasında yayılmasına çalışılan Rafizi, Mutezile, Mücessime, Cebriyye, Kaderiyye ve benzeri gibi sapık fırkaların bozukluklarını göstererek, hem onlara cevaplar vermiş ve hem de kendisinden sonraki asırlarda gelen Müslümanların İslamiyet'i her bakımdan doğru, berrak haliyle öğrenmelerini ve böylece inanmalarını temin etmiştir. İyi düşünüldüğünde bütün insanlığın dünya ve ahiret saadetini doğrudan doğruya ilgilendirdiği açıkça görülen bu çok mühim hizmet, imam-ı a'zamın zamanında ve daha sonra yetişen mezhep imamları, İslam âlimleri, evliyanın büyükleri tarafından da tazim ve şükranla yâd edilmiş, bu büyük imam, "Ehl-i sünnetin reisi", "İmam-ı a'zam" (en büyük imam) adıyla anılmıştır. (Radıyallahü teâlâ anh)

Takvası ve menkıbeleri

Onu Hazret-i Ebu Bekir'e benzetirlerdi
İmam-ı a'zam ticaret yapardı. Onun kanaatkârlığı, cömertliği, emanete riayeti ve takvası ticaret muamelelerinde de daima kendini göstermiştir. Tacirler ona hayret ederler ve ticarette onu Hazret-i Ebu Bekir'e benzetirlerdi. Ticareti ortakları ile beraber yapar ve her yıl kazancının dört bin dirhemden fazlasını fakirlere dağıtır, âlimlerin, muhaddislerin, talebelerinin bütün ihtiyaçlarını karşılar ve ayrıca onlara para dağıtarak, tevazu ile şöyle buyururdu: "Bunları ihtiyacınız olan yere sarf edin ve Allahü teâlâya hamd edin. Çünkü verdiğim bu mal hakikatte benim değildir, sizin nasibiniz olarak Allahü teâlânın ihsan ve kereminden benim elimden

size gönderdiğidir.” Böylece ilim ehlini, maddi bakımdan başkalarına minnettar bırakmaz, rahat çalışmalarını temin ederdi. Kendi evine de bol harcar, evine harcettiği kadar da fakirlere sadaka verirdi. Zenginlere de hediyeler verirdi. Her Cuma günü anasının, babasının ruhu için fakirlere ayrıca yirmi altın dağıtırdı. Meclisine devam edenlerden birinin elbisesini çok eski gördü. İnsanlar dağılıncaya kadar oturmasını söyledi. Kalabalık dağılınca o kimseye; “Şu seccadenin altındakileri al, kendine güzel bir elbise yaptır” buyurdu. Orada bin akçe vardı.

Buyurdu ki :
“Kırk seneden fazla oluyor ki, dört bin akçeye malikim. Bundan fazla param olunca, dağıtırım. Daha fazla para bulundurmayışımın sebebi, Hazret-i Ali’nin şu sözüdür: (Dört bin ve ondan aşağı akçe nafakadır.) Eğer halife ve valilere müracaat etmek ve onlardan bir şey istemek korkusu olmasa, bir akçe bile yanımda bulundurmazdım.”

İmam-ı a’zam bir gün yolda giderken onu gören bir adam, yüzünü ondan saklayıp başka bir yola saptı. Hemen o adamı çağırıp; “Neden yolunu değiştirdin?” diye sordu. Adam cevabında; “Size on bin akçe borcum var. Uzun zaman oldu ödeyemedim ve çok sıkıldım, utandım” dedi. İmam-ı a’zam; “Sübhanallah, ben o parayı sana hediye etmiştim. Beni görüp sıkıldığın ve utandığın için hakkını helal et!” dedi.

Bir defasında ortağına, sattığı mallar içinde kusurlu bir elbise olduğunu söyleyip, bunu satarken özrünü göstermesini tembih etti. Fakat ortağı bu elbiseyi satarken elbisenin kusurunu söylemeyi unuttu. Satın alan kimseyi de tanımıyordu. İmam-ı a’zam bunu öğrenince o mallardan alınan doksan bin akçeyi sadaka olarak dağıttı.

Müşteri fakir veya ahbabından olursa onlardan kâr almaz, malı aldığı fiyata verirdi. Bir defasında ihtiyar bir kadın gelip, ben fakirim, bana şu elbiseyi maliyeti fiyatına sat, dedi. Dört dirhem ver, onu al, deyince, bu elbisenin maliyetinin daha fazla olduğunu tahmin eden kadın; (Ben ihtiyar bir kadıncağızım. Yoksa benimle böyle alay mı ediyorsun?) dedi. (Hayır, bunda alay yok) dedi ve elbiseyi ihtiyar kadına dört dirheme verdi.

Bir malı satın alırken de, satarken de insanların hakkına riayet ederdi. Birisi ona satmak üzere bir elbise getirdi. Fiyatını sordu. O da yüz akçe istediğini söyleyince, imam-ı a’zam bunun değeri yüz akçeden daha fazladır, dedi. Satan kişi yüzer yüzer arttırarak dört yüze çıktı. Hayır, daha fazla eder, buyurup, bu işten anlayan bir tüccara, fiyat takdir ettirdi ve o elbiseyi beş yüz akçeye satın aldı.

Yedi sene koyun eti yemedi!

Kufe şehrinin köylerini haydutlar basıp koyunları çalmışlardı. İmam-ı a’zam bu çalınan koyunlar şehre getirilip satılır düşüncesiyle, “koyunun en fazla yedi sene yaşadığını” bildiği için, yedi sene koyun eti yemedi. Geceleri namaz kılar, ağlamasını ve inlemesini yakınları işitirdi. Esed bin Amr der ki: “Ebu Hanife'nin ağlamasını geceleri komşular duyar ve ona acırlardı.”

Allahü teâlâ dinini onunla kuvvetlendirir

İmam-ı a’zam, bir gece rüyasında Peygamber efendimizin kabrini açmış, mübarek bedenine sıkıca sarılmıştı. Uyanınca bu fevkalade rüyasını Tabiinin büyüklerinden İbni Sirin’e gidip anlattı. İbni Sirin; “Bu rüyanın sahibi sen değilsin, bunun sahibi Ebu Hanife olsa gerek” dedi. “Ebu Hanife benim!” deyince, İbni Sirin; “Sırtını aç göreyim” dedi. Sırtını açınca iki omuzu arasında bir “Ben” gördü ve; “Sen o kimsesin ki, Peygamber efendimiz senin hakkında; (Benim ümmetim içinde, iki omuzu arasında bir “Ben” bulunan biri gelir. Allahü teâlâ dinini onunla kuvvetlendirir, ihya eder) buyurdu” dedi.

Âlimlerin kanı zehirlidir!

İmam-ı a’zam talebeleri arasında bulunduğu bir sırada vücudunu bir akrep soktu ve yere düştü. Talebeleri bu akrebi öldürmek isteyince; “Onu öldürmeyiniz, kendimi onunla tecrübe etmek istiyorum, bakalım haklarında hadis-i şerifte, “Âlimlerin kanı zehirlidir” buyurulan âlimlere dahil miyim?” dedi. Talebeleri akrebe baktılar, kıvrandı, büzüldü ve hemen öldü.

Sabah ezanına kadar

Bir gece yatsı namazını cemaatle kılıp çıkarken, bir ayağı kapının dışında, bir ayağı daha mescitte iken bir konu üzerinde talebesi Züfer ile sabah ezanına kadar konuşup diğer ayağını çıkarmadan sabah namazını kılmak için tekrar mescide girdi.

Annemin emrine muhalefet etmem

İmam-ı a'zam, oğlu Hammad ile beraber teravih için Ömer bin Zerr'in mescidine giderlerdi. Bu gittikleri mesafe yaklaşık 6 km idi. Bir defasında imam-ı a'zamın annesi, bir meseleyi öğrenmek istedi ve oğluna dedi ki, "Git bu meseleyi Ömer bin Zerr'e sor!" İmam-ı a'zam gidip bu meseleyi Ömer bin Zerr'e sordu. Ömer; "Sen bu meseleyi benden daha iyi bilirsin" deyince, "Ben annemin emrine muhalefet etmem" dedi. Ömer bin Zerr; "Bu meselenin cevabı nedir?" diye sordu. İmam-ı a'zam meselenin cevabını söyleyince, Ömer bin Zerr de; "Öyle ise git, annene böyle söylediğimi bildir" dedi.

O, burada fıstık yemesini öğreniyor

Ali bin Ca'de, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakleder:
Babam öldüğü zaman ben küçüktüm. Annem sanat öğrenmem için beni bir terzinin yanına verdi. Ben terziyi bırakıp imam-ı a'zamın ilim meclisine devam ettim. Uzun bir zaman geçmişti. Annem hocama gelip; "Bu çocuğun senden başka üstadı yok mudur? Ona kendim bakıyorum, o bir yetimdir" dedi. Hocam buyurdu ki: "Sen onu kendi haline bırak! O, burada tereyağı, fıstık, badem ezmesi yemesini öğreniyor." Bunun üzerine annem dönüp gitti. Ben ise daima hocamın yanında bulunur, hizmetinden ve meclisinden ayrılmazdım. Böylece Allahü teâlâ bana ilimden çok şeyler nasip eyledi. Daha sonra bana kadılık vazifesi verdiler. Bir gün Abbasi halifesi Harun Reşid ile sofrada oturuyordum. Sofraya tereyağı, fıstık ve badem ezmesi getirdiler. Harun Reşid bana; "Bundan ye, her zaman bize böyle yemek vermezler" dedi. Ben güldüm. "Niçin gülüyorsun?" dedi. Ben de imam-ı a'zamla ilgili olan o hadiseyi anlattım. Harun Reşid bunun üzerine; "Gerçekten ilim insanı yükseltir. İnsanların baş gözüyle göremediklerini o kalb gözüyle görürdü" dedi ve hocama rahmetle dua etti.

Fetva vermeye kalkan bu kadarını nasıl bilmez!

Daha ilmini tamamlamamış talebelerinden birisi, kendinde bir salahiyet görüp bir meclis kurdu. Fıkıh öğretmeye başladı. Bu haber Hazret-i İmama gidince huzurundakilerden birisine bunun meclisine gidip ona şöyle söylemesini emretti:
"(Bir kimse elbisesini temizleyiciye verse, birkaç gün sonra gelip elbisesini istese temizleyici inkâr etse, daha sonra tekrar gelip elbisesini istese temizleyici de elbisesini temiz olarak ona verse ücret alabilir mi?" Eğer alır derse hata ettin dersin. Ücret almaz derse yine hata ettin dersin.)

Bu zat meseleyi gidip o talebeye anlatıp soruyu sordu:
- Temizleyicinin ücret almaya hakkı var mı?
- Evet ücret alır.
- Hata ettin, öyle değildir.
- Hayır ücret alamaz.
- Yine hata ettin, öyle değildir.

Bunun üzerine, fetva vermeye kalkışan o talebe, Hazret-i İmamın huzuruna gitti. Hazret-i İmam onun geldiğini görünce şöyle konuşmaya başladı :
- Seni buraya elbiseyi temizleme meselesi mi gönderdi?
- Evet...
- Sübhanallah, insanlara fetva vermeye kalkan ve Allahü teâlânın dininde söz söylemek için kendisine meclis kuran kimse ücret bahsinden bu kadarını nasıl bilmez?
- Bunun cevabı nasıldır?
- Eğer temizleyici elbiseyi gasp ettikten sonra temizlediyse ücret verilmez. Çünkü kendisi için temizlemiş demektir. Yok gasp etmeden önce temizlemişse ücret vermesi lazımdır. Çünkü onu sahibi için temizlemiştir.

Üç gümüş karışsa, ikisi kaybolsa

Abdullah İbni Mübarek Hazret-i İmama sordu :
- Bir kimsenin iki gümüşü, başka birinin bir gümüşü ile karışsa, sonra ikisini kaybetse, hangileri olduğunu da bilmese ne yapması lazımdır?
- Kalan bir gümüş üçe taksim edilir. Üçte biri bir gümüşü olanın, üçte ikisi de iki gümüşü olanındır.

Bize göre mi, size göre mi?

Bir rafizi Hazret-i İmama gelip şöyle bir soru sordu:
- İnsanların en kuvvetlisi kimdir?
- Bize göre Hazret-i Ali'dir, size göre ise Hazret-i Ebu Bekir'dir. (Radıyallahü anhüma)
- Nasıl olur?
- Çünkü Hazret-i Ali hilafetin Ebu Bekri Sıddıkın hakkı olduğunu bildi, kabul edip ona teslim eyledi. Size göre ise Ebu Bekri Sıddık Hazret-i Ali'den hilafeti zorla aldı. Fakat Hazret-i Ali bir şey yapamadı.
Rafizi bu söz karşısında şaşırıp kaldı.

Eğer kıyas ederek söyleseydim

İmam-ı azamın hadislere önem vermeyip kıyasla amel ettiği söyleniyor. Bunda asla doğruluk payı yoktur. Bu konudaki menkıbelerden birisi şöyledir:

Hazret-i Ali'nin torunu Muhammed bin Hasan hazretleri, imam-ı azam hazretlerine gelip dedi ki:

- Ceddimin Hadis-i şeriflerine kıyas ile muhalefet ettiğinizi duydum. Onun için geldim.
- Bundan Allahü teâlâya sığınırım.

Sonra Hazret-i İmam dizleri üzerine oturup edeple sordu :

- Efendim, erkek mi zayıftır, kadın mı?
- Kadın, daha zayıf yaratılışlıdır.

- Dinimize göre kadının hissesi ne kadardır?
- Erkeğin yarısı kadardır.

- Bakın, eğer kıyas ile söyleseydim, bu hükmün tersini söylerdim. Kadın zayıf olduğu için ona iki, erkeğe bir hisse verilmeli derdim. Sizin söylediğiniz gibi bildirdiğime göre, bu durum, hadis-i şeriflere sıkı sıkıya bağlı olduğumu göstermez mi?
- Evet hadis-i şerife aykırılık yok.

Hazret-i İmam tekrar sordu:

- Namaz mı efdaldir, oruç mu?
- Elbette namaz efdaldir.

- Eğer kıyas ederek söyleseydim, hayzlı kadına ramazan orucunu değil, namazını kaza etmesini bildirirdim. Bu da hadis-i şeriflere bağlılığımı göstermez mi?
- Evet bunda da hadis-i şeriflere aykırılık yok.

- Size bir soru daha sorayım. İdrar mı necistir, meni mi?
- Elbette idrar necistir.

- Eğer kıyas ederek söyleseydim, meni çıkınca değil, idrar çıkınca gusletmeyi söylerdim. Hadis-i şerife aykırı şey söylemekten Allahü teâlâya sığınırım. Ben Peygamber aleyhisselamın sözlerine kıymet veriyorum, onları açıklıyorum, başka bir şey yapmıyorum.

Bu konuşma üzerine Muhammed bin Hasan hazretleri, İmam-ı a'zam Ebu Hanife'nin kendisine yanlış tanıtıldığını anlayarak kalkıp onun alnından öptü. Bu olayda gösteriyor ki, âlimi ancak âlim anlar.

İmam-ı a'zam hazretlerinin her sözü, her işi, Kur'an-ı kerim ve hadis-i şerifler ile idi. Bir kimse, dört mezhep imamının sözlerini, kıskanmadan ve inat etmeden, insaf ile incelerse, her birinin, gökteki yıldızlar gibi olduklarını görür.

İmam-ı a'zam hazretleri buyurdu ki:

Nass [yani âyet, hadis] olan yerde kıyas yapılmaz. Biz, zaruret olmadıkça kıyas yapmayız. Bir sual karşısında kalınca, önce Kur'an-ı kerimde ararız. Bulamazsak, hadis-i şeriflerde ararız. Yine bulamazsak, Eshab-ı kiramın herhangi birinin sözlerinde ararız. Bu sualin cevabını bunlarda da bulamazsak, kıyas yaparak cevabını buluruz.

İmam-ı a'zam hazretleri hiçbir yerde bulamadığı bir bilgi için, kendi kıyas ettikten sonra, Hazret-i Ebu Bekrin sözünü işitirse, kendi reyini bırakıp, O söze uygun cevap verirdi. Bütün Eshab-ı kiram için de böyle yapardı.

Numan’ın kölesi

Büyüklerden birisi anlatır: Vasıt şehrinde faziletli bir zat vardı. İsmi Numan'ın kölesi idi. Bu zatı bulup isminin niçin böyle olduğunu sordum:

- Sen o yüksek imamın nasıl kölesi, azadlısı oldun?
- Annem bana hamile iken doğuma yakın ölmüş. Yıkayıcılar, annemi yıkarlarken karnındaki çocuğun canlı olduğunu anlamışlar, durumu Hazret-i İmama anlatmışlar, o da hemen karnını sol taraftan yarın, çocuğu çıkarın demiş. Doktor, aynı yerden karnını yarıp beni çıkarmış. Bunun için onun azadlısıyım, ona daima dua ederim.

İnsan büyük günah işlemekle kâfir olmaz

İmam-ı Ebu Yusuf anlatır:

Ebu Hanife hazretlerinin zamanında Harici mezhebinde olanlar çoktu. Harici mezhebinde olanlar, [vehhabiler gibi] şöyle düşünürlerdi: (İnsan büyük günah işlemekle kâfir olur.)

İslamiyet’te büyük tefrikaya sebep olan bu sözü Ebu Hanife hazretleri kabul etmez, bir kimsenin günah işlemekle dinden çıkmayacağını, sadece haram işlemiş olacağını, bunun ise azabı gerektireceğini, Ehl-i sünnet vel cemaat mezhebinin

böyle olduğunu bildirerek Haricilerin sözlerine karşı uyanık olunmasını emrederdi.

Hariciler, Hazret-i İmamın, Harici mezhebinin bozuk olduğunu anlattığını duyunca galeyana geldiler. İçlerinden kırk tane eşkıya şöyle bir karar aldılar: (Ebu Hanife'ye gider, onunla konuşuruz, mezhebinden ve sözlerinden dönerse ne ala, dönmezse başını gövdesinden ayırırız.)

Biz Hazret-i İmamın kalbleri ihya eden sözlerini dinliyorduk. Kılıçları omuzlarında asılı bir sürü sapık izin almadan içeri girdi. Hazret-i İmamı öldürmek istiyorlardı. Dediler ki:
- Sana iki sualimiz var, bize cevap ver. Bizim istediğimize uygun cevap verirsen kurtulursun. Mezhebimize aykırı cevap verirsen kaçamazsın, seni burada öldürürüz.

Hazret-i imam onların bu haline aldırmayıp buyurdu :
- İnsaf ile mi, yoksa isyan ve inat ile mi konuşacağız?
- Her işte insaflı olmak, doğru söze karşı kalblerin saf olması gerektir, dediler.

- O halde kılıçlarınızı kınlarına sokunuz, böyle yalın kılıç durmanız insafla bağdaşmaz.
Gelenler yine inat ve isyanla konuştular:
- Kılıçlar kınlarına girmez, kana boyanmak niyetiyle gelmiştir.
- Hasbünallah, soracaklarınızı sorun. Konuşalım.

- Bir kimse şarap içip sarhoş olarak ölse, bir kadın da zina edip doğurduğu çocuğu öldürse, kendisi de nifas hali bitmeden ölse, bu iki facirin hallerinin ne olduğunu, namazlarının kılınıp kılınmayacağını bize anlat.
- Önce siz insafla şu sorularıma cevap verin. Onlar yahudi, mecusi veya hıristiyan mıdır?
- Hiç birisi değildir.

- Ya hangi dindendir?
- La ilahe illallah Muhammedün resulullah derler, Peygamber aleyhisselamın Allahü teâlâdan getirdiklerini kabul ederlerdi, fakat bu büyük günaha düçar oldular.

- Onların hallerini ve hasletlerini saydınız. Bu üç şey iman mıdır, küfür müdür, insafla konuşup doğrusunu da siz söyleyin.
- Bu üç haslet imandır.

- Evet dediğiniz gibidir. Şimdi söyleyin bakalım, bu hasletler imanın nesidir, yarısı mı, üçte biri mi veya hepsi midir?
- Bu üç şey imanın tamamıdır. İman ancak bunlara denir.

- Mademki imanlı olduklarına kendiniz şehadet ediyorsunuz, o halde onlardan ne istiyorsunuz?

Hariciler kendi sözleriyle böylece mağlup oldular, hepsi de kılıçlarını kınlarına koyup bozuk mezheplerini bırakıp ehli sünnet oldular.

Fatihasız namaz olmaz!
İmam-ı a'zam Ebu Hanife hazretlerinin, (Cemaatle namaz kılarken, imama uyanlar, Fatiha ve zamm-ı sure okumaz) dediğini duyanlardan on kişi, Hazret-i imamın huzuruna gelip derler ki:
- İmamın okumasını kâfi görüp, cemaate Kur'an okutmadığını işittik. Halbuki, Fatihasız namaz olmaz. Elimizde bunu ispat eden kuvvetli deliller vardır. Hakkın ortaya çıkması için tartışmaya geldik.
Hazret-i imam der ki:
- Ben bir kişi, siz on kişisiniz, hepinizle aynı anda nasıl tartışayım?
- Nasıl tartışmak istiyorsunuz?

- İçinizden en bilgili, âlim olanı seçin, onunla konuşayım. O, kendi ile birlikte hepinizin adına konuşsun.
- Teklifiniz uygun...

- O beni yenerse, hepiniz beni yenmiş olacaksınız, ben onu yenersem, hepiniz yenilmiş olacaksınız. Kabul mü?
- Peki kabul ettik.

- Tartışmayı ben kazandım.
- Nasıl olur, daha başlamadık bile...

- Siz, seçtiğiniz âlimin hepinizin adına konuşmasını kabul etmediniz mi?
- Evet...

- Ben de, sizin kabul ettiğinizi kabul ediyor, aynı şeyi söylüyorum. Herkesin tâbi olduğu imam, kendi adına ve ona uyup, imam kabul edenler adına Kur'an-ı kerim okur, cemaat

okumaz. Siz nasıl bir kişiye güvenmişseniz ben de imama güvendim. Anlaşamadığımız bir nokta kaldı mı?
- Evet anlaştık.

Oğlumun öğrendiğini az görme!
Oğlu Hammad, Fatiha suresini sonuna kadar öğrenince, Hazret-i İmam oğlunun hocasına beş yüz akça hediye etti. [Başka bir rivayette bin gümüş hediye etti.]
Oğlunun hocası dedi ki:
- Ne yaptım ki bana bu kadar para gönderdi? Hazret-i İmam onun yanına gidip buyurdu ki:
- Sana az hediye ettiğim için özür dilerim. Oğlumun öğrendiğini az görme! Allahü teâlâya yemin ederim ki, yanımda bundan başka param olsaydı, Kur'an-ı kerime tazim için hepsini sana verirdim.

Dua ile anmaktan başka
Hazret-i İmama sordular :
- Alkame mi efdaldir, yoksa Esved mi?
- Onları dua ve istiğfar ile anmaktan başka hiç bir şeye kudretim yok ki, hangisinin büyük olduğunu nasıl söyleyeyim?

Hocasına saygısı
İmam-ı a'zam hazretleri buyurdu ki:
(Aramızda yedi sokak olmasına rağmen Üstadım Hammad'ın evine doğru ayaklarımı bir kere uzatmış değilim.)
Yine buyurdu ki:
(Üstadım Hammad vefat ettiğinden beri, her namazımda onun için, annem babam için, kendilerinden ilim öğrendiklerim için, kendilerine ilim öğrettiklerim için istiğfar ettim. Hiç bir namazda unutmuş değilim.)

Kıymetli söz ve nasihatlerinden bazıları:

"Din ilminde konuşan kimse, Allahü teâlânın kendisine: «Benim dinimde sen nasıl fetva verdin, nasıl söz söyledin?» sualini sormayacağını zannediyorsa, kendisine ve dinine gevşeklik etmiş olur."

"Şaşarım şu kimselere ki, zanla konuşurlar ve onunla amel ederler!"

"Dinin alışveriş kısmını bilmeyen, haram lokmadan kurtulamaz ve ibadetlerin sevabını bulamaz. Zahmetleri boşa gider ve azaba yakalanır ve çok pişman olur."

"Bir kimse fıkıh bilmez, fıkhın kıymetini ve fıkıh âlimlerinin değerini bilmezse, böyle âlimlerle oturmak [kitaplarını okumak, fıkıh öğrenmek] kendisine ağır gelir."

"Günah işlemeyi zillet; günahı terk etmeyi mürüvvet gördüm ve bildim."

"Bir kimsenin ilmi, kendisini Allahü teâlânın yasaklarından men etmiyorsa, o kimse büyük tehlikededir."

"Allahü teâlâ bize, insanların mümin olanlarını sevmemizi, onlara karşı saygı beslememizi ve asla kırıcı olmamamızı, kalblerinde ne sakladıklarını bilemiyeceğimizi, hareketlerimizi buna göre ayarlamamızı emretmiştir."

"Allahü teâlâ, kendisine şükür ismini vermiştir. Çünkü Allahü teâlâ, iyiliği mükafatlandırır. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir."

"Kulların birbirlerine karşı işledikleri suçlar, kendileri için bir zulümden ibarettir."

"İnsan, her şeye şifa veren tek varlığın Allahü teâlâ olduğuna inanır; bununla beraber derdine deva olması için ilaç kullanır. Çünkü ilaç bir sebeptir. Şifasını verecek olan ise Allahü teâlâdır."

"Mümin, Allahü teâlâdan korktuğu kadar hiçbir şeyden korkmaz. Şiddetli bir hastalığa yakalanır veya feci bir kaza veya belaya uğrarsa, gizli veya aşikâr; "Ya Rabbi, bana bu belayı neden verdin?" diye şikayetçi olmaz. Bilakis hastalığa, belaya ve kazaya rağmen Allahü teâlâyı zikir ve şükreder."

"Mümin, Allahü teâlânın kendisini devamlı murakabe ettiğini bilir. Kimsenin bulunmadığı bir yerde veya herkesin yanında olsun, mutlaka Allahü teâlânın onu kontrol ettiğine inanır. Krallar ve sözde büyük adamlar ise, ne gizli ve ne de aşikâr bir yerde herhangi bir şahsı murakabe edemezler."

“Eshab-ı kiramdan bize gelen, bildirilen her şeyin başımızın üstünde yeri vardır.”

Talebesi Yusuf bin Halid es-Semti bir vazifeye tayin edilip Basra’ya giderken Hazret-i İmam ona şu vasiyetlerde bulunmuştur:

“Basra’ya vardığında halk seni karşılayacak, ziyaret ve tebrik edecek. Herkesin değer ve yerini tanı, ileri gelenlere ikramda bulun, ilim sahiplerine hürmet et, yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster, halka yaklaş, fâsıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk, Sultanı küçümseme, hiçbir kimseyi hafife alma. İnsanlığında kusur etme, sırrını hiç kimseye açma, iyice yakınlık peyda etmedikçe kimsenin arkadaşlığına güvenme, cimri ve alçak insanlarla ahbablık kurma, kötü olduğunu bildiğin hiçbir şeye ülfet etme!

Seninle başkaları arasında bir toplantı akdedilir veya insanlar mescitte senin etrafını sarıp aranızda bazı meseleler görüşülürse, yahut onlar bu meselelerde senin bildiğinin hilafını iddia ederlerse onlara hemen muhalefet etme. Sana bir şey sorulursa ona herkesin bildiği şekilde cevap ver! Sonra bu meselede şu veya bu şekilde görüş ve delillerin de bulunduğunu söyle. Senin bu türlü açıklamalarını dinleyen halk, hem senin değerini, hem de başka türlü düşünenlerin değerini tanımış olur. Sana, bu görüş kimindir? diye sorarlarsa, fakihlerin bir kısmınındır, de! Onlar, verdiğin cevabı benimserler ve onu sürekli olarak yaparlarsa, senin kadrini daha iyi bilir ve mevkiine daha çok hürmet ederler.”

Seni ziyarete gelenlere ilimden bir şey öğret ki, bundan faydalansınlar ve herkes öğrettiğin şeyi belleyip tatbik etsin. Onlara umumi şeyleri öğret, ince meseleleri açma. Onlara güven ver, bazen onlarla şakalaş ve ahbablık kur. Zira dostluk, ilme devamı sağlar. Bazen de onlara yemek ikram et. İhtiyaçlarını temine çalış, değer ve itibarlarını iyi tanı, kusurlarını görme. Halka yumuşak muamele et, müsamaha göster, hiçbir kimseye karşı bıkkınlık gösterme; onlardan biri imişsin gibi davran.”

İmam-ı a’zam hazretlerinin bir talebesine yaptığı vasiyetlerden bazıları da şöyledir:
“Konuşurken yüksek sesle konuşma. Hiç bir işinde acele etme, teenni ile hareket et. Acele şeytandır.

Susmayı âdet edin. Her ayda birkaç gün oruç tut. Nefsini hesaba çek, ilmi muhafaza et. Böylece amelinden iki cihanda faydalan. Dünya nimetine ve sağlığına güvenme. Bu nimetlerin hepsinden sorguya çekileceksin. Sakın ölümü hatırından çıkarma. Kur’an-ı kerim okumaya devam et.

Kötü kimseyi; kötülüğü ile anma, bir iyiliğini bul, onu söyle. Eğer kötülüğü din hakkında ise, bid’at ise onu insanlara söyle ve ona uymaktan onları koru.

Bid’at ehlinden uzak dur. Küfür ehli ile zaruretsiz konuşma, mümkünse onları İslam’a davet et, değilse, onlarla görüşme [diyaloga girme]. Anneni, babanı, üstadını hayır duadan unutma. Ezan okununca, hazır ol, herkesten önce mescide gel.

Komşudan gördüğün ayıpları, emanet bil; sakla, kimsenin sırrını kimseye söyleme. Seninle istişare edene doğruyu söyle. Cimrilikten sakın. Tamahkâr olan mürüvvetsiz olur. Her işte mürüvveti gözet. İhtiyacın olsa da, kimseden bir şey isteme. Dünya ehline rağbet etme. Kabirleri ziyaret et.

Yolda giderken sağına soluna bakma, önüne bak. Bahşiş verilen yerlerde herkesten daha çok ver. Bir cemaat içinde iken, onlar teklif etmeden imam olma. Kadınların, kızların, gençlerin toplandıkları yerlere gitme. Fısk, çalgı, müzik ve diğer haram bulunan eğlence yerlerine girme.

İlim meclisinde sakın kızma. İnanılması zor olan hikayeleri anlatma. Bu nasihatimizi, canı gönülden kabul et. Bunlarla dünya ve ahiretini süsle. Zira bunlar senin ve herkesin iyiliği içindir. Bu yolda git ve herkese de tavsiye et .”

Vefatı

İmam-ı a’zam bütün zorlamalara rağmen hükümet ve siyaset işlerine asla karışmadı. İkinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mensur zalim idi. Bu yüzden İmam-ı a’zamı hapsettirip işkence yaptırdı. Her gün vurulacak sopa adedini arttırdı. Sopa adedi yüz olduğu gün, İmam yıkıldı. Yatarken ağzına zehir akıttılar, şehid oldu.

Büyük âlimlerden Şu’beye vefat haberi ulaşınca; “İlim ışığı söndü, ebediyen onun gibisini bulamazlar” dedi. Vefatından

sonra çok kimseler onu rüyasında görerek ve kabrini ziyaret ederek, onun şânının yüceliğini dile getiren şeyler anlatmışlardır. İmam-ı Şafii buyurdu ki:
"Ebu Hanife ile teberrük ediyorum. Onun kabrini ziyaret edip faydalara kavuşuyorum. Bir ihtiyacım olunca iki rekat namaz kılıp, Ebu Hanife'nin kabrine gelerek onun yanında Allahü teâlâya dua ediyorum ve duam hemen kabul olup isteklerime kavuşurum."

"Yüz elli senesinde dünyanın ziyneti gider" hadis-i şerifinin, imam-ı a'zam için olduğunu İslam âlimleri bildirmiştir. Çünkü o tarihte imam-ı a'zam gibi bir büyük vefat etmemişti. Mezhebi, İslam âleminin büyük bir kısmına yayıldı. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın vezirlerinden Ebu Sa'd-i Harezmi imam-ı a'zamın kabri üzerine mükemmel bir türbe ve çevresinde bir medrese yaptırdı. Daha sonra Osmanlı padişahları bu türbeyi defalarca tamir ettirdi.

Eserleri:
İmam-ı a'zamın eserleri pek çok olup zamanımıza kadar ulaşmış olanları başlıca on tanedir. Aslında akaid ve fıkıh ilimlerinde rivayet edilen bütün meseleler onun eseridir.

1- Risale-i Redd-i Havaric ve Redd-i Kaderiyye: İmam-ı a'zamın usul-i dinde ilk yazdığı eserdir.

2- El-Fıkh-ul-Ekber: Akaide dairdir. Bu eserin birçok şerhi yapılmış olup, başlıcaları şunlardır: El-Kavlül-Fasl; Muhyiddin bin Behaeddin tarafından yapılan şerhidir. Bu kitap Hakikat Kitabevi tarafından ofset yoluyla basılmıştır. Pezdevi, Ebu'l Münteha ve imam-ı Matüridi tarafından yapılan şerhleri de meşhurdur.

3- El-Fıkh-ül-Ebsat: İmam-ı a'zam bu eserinde istita'at (insan gücü) hayır ve şer, kaza ve kader meselelerini açıklamaktadır.

4- Er-Risale li Osman Büsti: Eserde iman, küfür, irca ve va'id meseleleri açıklanmıştır.

5- Kitab-ül-Âlim vel-Müteallim: Bu eserde muhtelif meseleler hakkında Ehl-i sünnet itikadını bildirmek için tertiplenmiş soru ve cevaplar vardır.

6- Vasiyyet-i Nukirru: Eserde Ehl-i sünnet vel-cemaatin hususiyetleri anlatılmakta, akaid ve farzların hudutları açıklanmaktadır. Bu vasiyetten başka oğlu Hammad'a ve talebesi Ebu Yusuf'a yaptığı vasiyet olmak üzere on beş kadar vasiyetnamesi vardır.

7- Kaside-i Numaniyye

8- El-Asl

9- El-Müsned-lil-İmam-ı a'zam Ebi Hanife

İmam-ı a'zam ve kadılık
Sual: (İmam-ı a'zam, Emevî zulmüne ortak olmamak için kadılık yapmayacağını söyleyince, Emevî halifesi tarafından dövülerek öldürüldü) deniyor. Bu yanlış değil mi?
CEVAP
Elbette yanlıştır. Ya cahillikten böyle söyleniyor veya kasten, Emevî düşmanlığından dolayı böyle söyleniyor. İmam-ı a'zam hazretleri hicri 150, miladi 767 tarihinde, zâlim olan ikinci Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur tarafından Bağdat'ta dövülerek şehit edilmiştir. Emevîlerle bir ilgisi yoktur. Kadılığın, zâlim Abbasi halifesine isyanla da ilgisi yoktur. İmam-ı a'zam hazretlerine kadılık teklif edilince, (Ben kadılık yapamam) buyurdu. (Yalan söylüyorsun) denilince de, (Eğer yalan söylüyorsam, yalancıdan kadı olmaz. Doğru söylüyorsam, doğru söylediğim için kadılık yapamam diyorum) buyurdu.

Kabul etmemesi, devlete kadılık yapılmayacağı için değildi. Zühdü, takvası ve verai da, ilmi ve zekası gibi son derece çok olduğundan, kabul etmedi. İnsanlık sebebiyle, kulların hakkını gözetmede kusur etmekten korktu. (Kamus-ül-alam)

İmam-ı a'zamın büyüklüğü
Sual: Ebu Hanife'nin, son haccında, Kâbe'ye girip, namaz kıldıktan sonra, (Yâ Rabbi, Sana layık ibadet edemedim, ama senin akılla anlaşılamayacağını anladım. Hizmetimdeki kusurumu, bu anlayışıma bağışla!) diye dua ederken, o anda, (Ey Ebu Hanife! Sen beni iyi tanıdın ve bana güzel hizmet ettin. Seni ve kıyamete kadar, senin mezhebinde olup, yolunda gidenleri af ve mağfiret ettim) diye ses işitildiği Mizan-ül-Kübra kitabında yazılıdır. Burada, Cenab-ı Hak, (Sen beni iyi tanıdın, güzel hizmet ettin) buyururken, (Sen

anlaşılmazsın, sana layık ibadet edemedim) demekle Ebu Hanife’nin yanıldığı yani yanlış söylediği anlaşılmıyor mu?

CEVAP

Hayır, öyle bir şey yoktur. İmam-ı a'zam hazretleri, ibadetteki ve Allah'ı akılla tanımaktaki aczini bildiriyor. Cenab-ı Hak da, onu tasdik ediyor, (Evet, bir kul Allah'a layık ibadet edemez ve Allah'ı akılla tanıyamazsa da, sen, bir insanın yapabileceği her şeyi yaptın) buyuruyor.